

TRIBURILE GETO-DACE ȘI CIRCULAȚIA MONEDELOR LUI FILIP AL II-LEA LA NORD DE DUNĂRE

DE

CONSTANTIN PREDĂ

Una dintre problemele de seamă, referitoare la o fază principală din viața populației băștinașe de pe teritoriul de azi al țării noastre, o constituie circulația monedelor lui Filip al II-lea (359—336 î.e.n.), regele Macedoniei, la triburile geto-dace din regiunea carpato-dunăreană.

Procesul răspîndirii monedei macedonene pe arii atît de întinse, atestată de numeroasele descoperiri numismatice, a fost explicat aproape de toți cercetătorii din acest domeniu ca fiind numai rezultatul expansiunii economice și mai ales politice a statului macedonean, în timpul domniei lui Filip al II-lea și Alexandru cel Mare, neglijîndu-se factorul intern, legat de stadiul de dezvoltare al triburilor și populațiilor care au primit acest nou etalon de schimb.

Noile posibilități de cercetare, prin aplicarea principiilor materialismului dialectic la studiul dezvoltării societății, ne îngăduie să privim și acest fenomen sub toate aspectele lui, pornind în primul rînd de la studiul forțelor și relațiilor de producție la geto-daci în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.

Numai în funcție de cunoașterea stadiului de dezvoltare social-economic al populației băștinașe de la nordul Dunării, fără a neglija, evident, celelalte cauze de ordin extern, acelea legate de expansiunea economică și politică a Macedoniei, vom înțelege de ce monedele lui Filip pătrund în regiunile noastre destul de repede și în număr relativ mare.

De aceea vom încerca mai întîi, folosindu-ne în măsura în care dispunem de informațiile literare și arheologice în general, să arătăm pe scurt, care era nivelul dezvoltării forțelor de producție și organizarea socială la geto-daci, în vremea cînd în sudul Dunării, în locul Greciei se ridică pe primul plan Macedonia, o nouă și puternică formațiune statală sclavagistă, condusă de Filip al II-lea.

Pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n., populația geto-dacă de la nordul Dunării, în urma răspîndirii și folosirii fierului pe o scară mai mare, răspîndire în care sciții jucaseră un rol important, cunoaște o nouă

etapă de dezvoltare, prin trecerea de la prima la cea de a doua epocă a fierului. Multă vreme principalele descoperiri și realizări din cea de a doua vîrstă a fierului în Dacia au fost puse în mod greșit numai pe seama celților. Cercetările arheologice din ultimul timp, care au scos la iveală un numeros material privind cultura materială a dacilor și care au făcut posibilă o mai atentă examinare a descoperirilor, au mărit și posibilitățile de cunoaștere a conținutului real al celei de a doua epoci a fierului, deosebindu-se ceea ce este celtic de ceea ce este local. Fără îndoială că o generalizare și o maximă dezvoltare a acestei epoci le întîlnim la geto-daci în cursul secolelor II—I.

Începuturile ei însă sînt atestate cu aproape două secole mai devreme. Din tot complexul de material dacic, cunoscut astăzi, puțin este acela care se poate atribui secolului al IV-lea î.e.n., dar suficient pentru a demonstra că la acea dată, cel puțin o parte din triburile geto-dace, dacă nu majoritatea, intraseră în cea de a doua epocă a fierului.

Săpăturile arheologice efectuate la Poiana-Tecuci au surprins în cadrul așezării un strat de cultură, care se datează pe bază de monede și ceramică în secolul al IV-lea și este atribuit celei de a doua vîrste a fierului ¹.

Mai clar și mai precis, această fază de început a Latène-ului dacic se constată în așezarea de la Zimnicea, ale cărei începuturi se pot sigur data către mijlocul secolului al IV-lea î.e.n. ², fără însă a putea preciza, deocamdată, care este materialul arheologic caracteristic acestei etape. În aceeași epocă se încadrează, după toate probabilitățile, și ceramica de la Dăbuleni și Orlea ³, la care se mai adaugă și vasul de la Coțofenii din Dos ⁴, toate acestea prezentînd o serie de particularități ce le deosebesc de ceramica specifică celei de a doua vîrste a fierului din Dacia, în secolele III—I.

Nu este de loc exclus ca în așezările de la Crăsani, Tinosul, Mănăstirea, Coconi, Sîncrăeni etc., să existe unele elemente care să poată fi încadrate în această fază de început a Latène-ului dacic.

Informațiile noastre de ordin arheologic, pentru epoca la care ne referim, se vor înmulți pe măsură ce se va cerceta materialul mai îndeaproape, iar numărul așezărilor geto-dace va crește.

O bază reală trebuie să aibă știrile literare, foarte prețioase, pe care le avem de la Ptolemaios al lui Lagos, prin Arrian și Strabo, referitoare la expediția întreprinsă de Alexandru cel Mare la nord de Dunăre, în anul 335 î.e.n. Informațiile acestea, a căror veracitate nu poate fi pusă la îndoială, provenind de la unul din martorii oculari ai evenimentelor, reflectă o serie de aspecte din activitatea și organizarea socială a populației geto-dace, nu numai în vremea cînd se plasează evenimentul, dar și în deceniile care îl precedă imediat.

Din relatarea lui Arrian se desprinde că, după ce armata macedoneană a trecut Dunărea, și-a ales ca teren de pătrundere în teritoriul getic, pentru a nu fi zărită, lanurile de grîu, care ocupau suprafețele întinse de

¹ „S C I V”, 1951, nr. 1—2, p. 186—187.

² „S C I V”, 1950, nr. 1—2, p. 98—99.

³ D. Berciu, *Colecția de antichități „Gh. Georgescu-Corabia”*, Caracal, 1937, p. 73.

⁴ K. Schuchhardt, în *Schumacher Festschrift*, Mainz, 1930, p. 185.

pământ și grîul fiind înalt, soldații erau nevoiți să-și croiască drum cu ajutorul sulitelor¹.

Desigur că una din principalele ocupații ale geto-dacilor în această vreme, de altfel ca și înainte, era agricultura. Prezența lanurilor de grîu pe suprafețe întinse și calitatea grîului, pe care o deducem din înălțimea lui, fapt pe care-l menționează izvorul, presupune că populația băștinașă de la nordul Dunării cunoștea și posedea noi și avansate unelte agricole de fier, care permiteau practicarea agriculturii mult mai intens decît în epoca anterioară.

Arheologic nu avem documentate pînă acum plugul cu brăzdar de fier — despre care Engels spune că a făcut posibilă cultivarea pămîntului pe o scară mai mare — securea și sapa de fier, care au prefăcut pădurile în ogoare și pășuni², dar aceasta nu ne împiedică să credem că într-un număr relativ redus și răspîndit, unelte agricole de fier trebuie să fi existat, pentru a se putea da naștere la culturi de cereale de genul celor amintite de izvor. Poate că aici trebuie rezervat un loc și uneltelor de lemn, care au jucat, foarte probabil, în această vreme, un rol însemnat, iar arheologic, prin natura lor, nu pot fi documentate.

Epoca a doua a fierului presupune o nouă treaptă de dezvoltare a triburilor băștinașe, ce nu se rezumă numai la dezvoltarea pe care o cunosc uneltele de fier, ci la întreg complexul de unelte, care se înmulțesc și se perfecționează, în raport cu epoca precedentă, permițînd realizări noi și mari în toate domeniile de activitate.

De aceea, cultivarea pămîntului în proporții sporite în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., este rezultatul procesului continuu de dezvoltare a forțelor de producție din această vreme, care cunoscuseră un nou salt în evoluția lor firească.

Existența uneltelor de fier, necesare prelucrării lemnului, o putem deduce din prezența numărului mare de bărci, acele *μονόβουλα*, cu ajutorul cărora armata macedoneană trece Dunărea în 335 î.e.n.

Același autor, referindu-se la acest moment din timpul expediției, arată că „era foarte mare belșug de astfel de bărci”³. Într-adevăr, dacă ne gîndim că o armată de patru mii de soldați a reușit să treacă Dunărea într-o singură noapte, trebuie să admitem că pe malurile fluviului numărul monoxilelor era destul de mare. Pentru confecționarea unui număr atît de mare de bărci de tipul celor amintite, lucrate din trunchiuri de copac, care trebuiau să corespundă unor anumite dimensiuni, putem crede că erau folosite unelte de fier adecvate, printre care nelipsite trebuie să fi fost securea sau toporul de fier.

Extinderea și intensificarea cultivării pămîntului, pe lîngă existența unor unelte de muncă avansate, presupune și prezența unui număr însemnat de animale, a căror forță se dovedește a fi din ce în ce mai necesară.

Creșterea vitelor constituia o ocupație distinctă de agricultură, dar între acestea trebuie să fi fost o strînsă legătură. Creșterea vitelor se arătase încă din epocile precedente mai rentabilă, ea acoperind nevoi în domeniul

¹ Arrian, I, 4, 1—5, și la Părvan, *Getica*, p. 47.

² Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ediția a II-a, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 202.

³ Arrian, I, 3, 6.

cultivării pământului, în domeniul hranei și al îmbrăcăminte și în relațiile de schimb.

O cît de vagă idee asupra amploarei creșterii animalelor ne-o putem face pornind tot de la știrile literare. Tot Arrian relatează că armata lui Alexandru cel Mare a fost întîmpinată pe malul stîng al Dunării de circa 4000 de călăreți geți¹. Cu patru ani mai devreme, Filip al II-lea luase ca pradă de război de la sciții conduși de Atheas în Dobrogea, 20 000 de iepe pentru reproducere². Deși este vorba de o populație scitică, numărul mare de iepe, chiar dacă a fost exagerat, a fost completat, foarte probabil și cu animale ce le aveau geții localnici. Dacă una din speciile de animale mai pretențioase de crescut și de întreținut, cum este calul, se creștea în proporțiile amintite, cu atît mai mult trebuie să fi sporit numărul celorlalte categorii de animale.

Tot datorită răspîndirii și folosirii fierului, meseriile încep să se dezvolte din ce în ce mai mult. Pentru prelucrarea și reducerea minereului de fier și pentru confecționarea de noi unelte de metal se cerea o îndemnare și o pricepere deosebite. De aceea vor începe să apară acum unii dintre membrii comunității, specializați în anumite meșteșuguri, ceea ce constituie germenele viitoarelor ramuri ale meseriilor, ca o ocupație separată de agricultură.

Pe lîngă prelucrarea metalelor, meșteșugul olăritului este acela care ia un avînt deosebit și un aspect nou. Întîlnim pentru prima dată în această vreme vase de pămînt lucrate cu roata dintr-o pastă fină, cenușie și cu forme noi și elegante. Răspîndirea roții olarului, în care celții jucaseră un rol însemnat, dădu prilej geto-dacilor să pună bazele unei noi grupe ceramice, ce va fi dezvoltată mai bogat și mai variat în secolele următoare.

Cu tot progresul care se realizează în domeniul meseriilor, ele își mențin tot un caracter casnic, rămînînd legate de agricultură.

Nu se poate încă vorbi de cea de a doua mare diviziune socială a muncii — separarea meseriilor de agricultură — ci abia putem întrevădea la această dată, în specializarea unor meseriași, numai unele începuturi timide și izolate, care se vor accentua și dezvolta în secolele III—I.

Strîns legată de nivelul dezvoltării meseriilor se pune și problema producției de mărfuri, cînd meseriașul se rupe definitiv de munca agricolă și produce exclusiv pentru nevoile pieței.

Producția de mărfuri este determinată, în primul rînd, de existența celei de a doua mari diviziuni sociale a muncii. În această privință, Engels spune că „o dată cu scindarea producției în cele două mari ramuri principale, agricultură și meșteșug, se naște producția în vederea schimbului, producția de mărfuri, care se caracterizează din punct de vedere economic prin introducerea: 1) banilor de metal și totodată a capitalului bănesc, a dobînzii și a cametei; 2) a negustorimii ca clasă mijlocitoare între producători; 3) a proprietății private asupra pămîntului și a ipotecii, și 4) a muncii sclavagiste ca formă dominantă a producției”³.

După cum reiese din caracterizarea lui Engels, în condițiile comunei primitive nu se poate vorbi de o producție de mărfuri în sensul celor preci-

¹ Arrian, *loc. cit.*

² Justinus, IX, 2 și Paul Nicorescu, în „Dacia”, II, 1925, p. 26—27.

³ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 352.

zate mai sus. O asemenea producție poate fi constatată începînd abia cu societatea sclavagistă¹.

Dar, ca orice fenomen economic, și producția de mărfuri a constituit un proces îndelungat, ale cărei începuturi pot fi sesizate încă în cadrul orînduirii comunei primitive. Vorbînd de apariția produsului sub formă de marfă, care presupune o diviziune socială a muncii destul de dezvoltată, Marx arată că „o asemenea treaptă de dezvoltare este însă comună celor mai diferite formațiuni economice ale societății pe care le cunoaște istoria”².

Ținînd seama de cele prezentate mai sus, se poate spune că la triburile geto-dace în secolul al IV-lea î.e.n. nu sînt încă dovedite cea de a doua mare diviziune socială a muncii și producția de mărfuri, în formele lor clasice de dezvoltare. Evoluția noilor forțe de producție, care permit progrese sensibile în toate domeniile de activitate față de epoca precedentă, ne îngăduie să întrevădem, pentru această vreme, la geto-daci, numai unele începuturi, neînchegate încă deplin, atît ale celei de a doua mari diviziuni sociale a muncii, cît și ale unei producții de mărfuri.

Una din condițiile care caracterizează treapta producției de mărfuri, după Engels, este apariția muncii sclavilor ca o formă dominantă a producției. Sîntem departe de a putea vorbi la geto-daci, în cursul secolului al IV-lea î.e.n., de o muncă sclavagistă dominantă. Bazei economice din cea de a doua vîrstă a fierului în Dacia, în faza ei de început, îi corespunde, pe plan social, acea organizare de triburi și uniuni de triburi, pe care noi o cunoaștem sub numele de „democrație militară”³. Mărirea numărului populației impune de la sine gruparea triburilor și a teritoriilor lor, dînd naștere la uniunile de triburi.

Cei 4000 de călăreți și 10 000 de pedestrași geți, despre care ne informează Ptolemaios că au încercat să opună rezistență armatei macedonene cu prilejul expediției amintite din anul 335 î.e.n.⁴, presupun organizarea geților din cîmpia Dunării într-o mare uniune de triburi. În fruntea triburilor și uniunilor de triburi se afla acel „res” sau „basileus”, în sens de șef militar, ales din sînul comunității, pe care-l găsim documentat istoric la începutul secolului al III-lea î.e.n., în persoana lui Dromichete.

Așezarea geților, prădată de Alexandru în timpul expediției amintite mai sus, a cărei importanță o putem deduce din faptul că Arrian o menționează ca fiind orașul geților⁵, trebuie să fi servit drept centru al unei uniuni de triburi, în care șefii militari își aveau reședința lor.

Șefii militari sînt primii în măsură să ia contact cu lumea exterioară, prin autoritatea și puterea pe care ei le dețin de pe urma războaielor; de aceea ei erau aceia care efectuau operațiile de schimb în calitate de reprezentanți ai comunității, ale cărei bunuri le consideră dreptat avutul lor personal.

Avantajele schimbului, de pe urma căruia beneficiau în primul rînd șefii militari, gustul pentru arme și podoabe, pe care le puteau aduce din lumea greacă sclavagistă, unde meseriile atinseseră un înalt grad de dez-

¹ I. Lențman, *Producția de mărfuri în Grecia antică*, în „An. rom. sov.”, seria istorie, 1954, 2, p. 25.

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția a II-a, ed. P.M.R., 1948, p. 178.

³ C. Dalcoviciu, *Dacii în Munții Orăștiei*, în „Studii și cercetări științifice”, Academia R.P.R., Filiala Cluj, 1950, p. 120 și urm.

⁴ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 47.

⁵ Arrian, *I*, 4, 1-5 și V. Pârvan, *op. cit.*, p. 59-65.

voltare, și în schimbul cărora trebuiau să dea produse locale, a fost principalul motiv pentru care șefii militari au stimulat producția în sinul triburilor geto-dace.

Mărfurile necesare se obțineau în schimbul produselor agricole, animale și sclavi, atât de căutați în lumea sclavagistă de la sudul Dunării. Despre numărul mare de sclavi vânduți din rindul populației geto-dace pe piețele grecești, ne putem face o idee din denumirea de „dacul” și „getul”, pe care Menandru o dă în comediile sale sclavilor. Este știut că orînduirea sclavagistă, de tipul celei din Grecia antică, avea nevoie mare de mîină de lucru sclavagistă, pe care la prețuri derizorii o putea procura din lumea încă înapoiată din punctul de vedere al evoluției societății, unde sclavia mai era încă în faza patriarhală.

Din cele înfățișate pînă aici, reiese că pe la mijlocul secolului al IV-lea, populația geto-dacă era deținătoare a unei cantități însemnate de produse, mărită în urma dezvoltării forțelor de producție și a stimulentei trezită de schimburile intertribale și mai ales de cele cu lumea din afară. Ea avea în sinul ei pe acei șefi militari, mijlocitori în relațiile comerciale, și prezenta toate condițiile pentru a putea trece la un schimb pe o scară mai largă, primind în locul mărfii vîndute un etalon de schimb, reprezentat prin moneda lui Filip al II-lea.

Terenul pentru circulația monedei bătute fusese deja pregătit prin folosirea în operațiile de schimb a uneltelor și obiectelor de metal, documentate printr-o serie de descoperiri. Întrebuințarea obiectelor de metal ca mijloc de schimb este cunoscută încă din epoca aramei¹.

Mai frecvent întîlnim obiecte și unelte de metal folosite ca mijloc de schimb în epoca de sfîrșit a bronzului și prima epocă a fierului. Dovadă sînt numeroasele depozite de unelte de bronz descoperite mai ales în regiunea Transilvaniei, compuse din seceri, securi, inele etc.

Iată dar cum cu secole înainte, pe lîngă schimbul în natură, populația care locuia pe teritoriul de azi al țării noastre a întrebuințat ca etalon, în procesul de schimb, obiecte și unelte de metal².

Metalul cîntărit sau sub formă de obiecte, prezentînd avantaje superioare și ușurînd operațiile de schimb, începe să fie din ce în ce mai căutat și apreciat.

Un nou pas spre cunoașterea și folosirea monedei la noi, îl constituie tăierea metalului în formă de obiecte diferite după o normă ponderală. Este vorba de tezaurul de la Turnu-Măgurele, care conține 433 de inele de aur și cîteva obiecte, tot de aur, în formă de cilindre, toate tăiate după norma ponderală a Cyzicului³.

Tot în această categorie intră și așa-zisele „vîrfuri de săgeți”⁴, descoperite în număr așa de mare în Dobrogea, care, ca și inelele de la Turnu-Măgurele, constituie o fază premonetară avansată în evoluția și apariția monedei⁵. Aceste obiecte-monedă nu fac decît să pregătească drumul pe care va circula moneda lui Filip al II-lea.

¹ I. Nestor, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1954, partea I, p. 48.

² I. Nestor în „Buletinul societății numismatice romîne”, XXIX-XXXVI, 1935-1942, p. 140-149 și V. Canarache, în *Studii și referate...* 1954, I, p. 182.

³ M. Sutz, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, 1882, p. 1-16.

⁴ Gh. Severeanu, în „Bul. Soc. Num. Rom.”, XXI, 1926, p. 1-6.

⁵ V. Canarache, *loc. cit.*, p. 183.

Față de obiectele amintite, folosite ca mijlocitor în relațiile de schimb, noul etalon, care este moneda propriu-zisă, prezenta avantaje în plus prin calitățile sale superioare, ca : o bună calitate a metalului, execuția artistică, numărul mare de batere, precum și autoritatea și influența economică și politică a statului emitent ¹.

Menționăm la începutul expunerii de față că pînă nu demult, circulația monedelor lui Filip al II-lea a fost pusă numai pe seama expansiunii economice și mai ales politice a Macedoniei. Se știe că, începînd cu domnia lui Filip al II-lea, Macedonia se ridică la o stare economică și politică înfloritoare. Datorită unei evoluții interne și unor împrejurări externe favorabile, ea ajunge la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n. să se numere printre țările de frunte, cu aspirații la hegemonia mondială ².

Prin cuceririle sale importante, Macedonia devine un stat sclavagist însemnat, cu influențe politice și economice în exterior și cu resurse economice însemnate.

Ar fi greșit să credem că un stat ca cel macedonean, cu puternice influențe economice și politice, n-a jucat nici un rol în răspîndirea monedei lui Filip al II-lea în afara granițelor sale. Expansiunea economică și politică a Macedoniei a avut un rol însemnat în procesul menționat, numai că acest rol nu poate fi determinant, el fiind un factor extern, care nu vine decît să grăbească dezvoltarea factorului intern — gradul de dezvoltare al societății băștinașe — care este și rămîne determinant.

Din faptele istorice cunoscute se poate constata că nu influența de ordin politic și economic a statului macedonean a fost cauza determinantă în răspîndirea monedelor lui Filip. De pildă, un contact direct al macedonenilor cu populația geto-dacă ne este atestat abia în anul 339 î.e.n., cu prilejul intervenției lui Filip în Dobrogea, în conflictul ivit între sciți și „histrieni” ³.

Cel de-al doilea contact, de data aceasta cu geto-dacii de la nordul Dunării, se petrece după moartea lui Filip, în vremea lui Alexandru cel Mare, cînd moneda lui Filip pătrunsese deja pe „piața carpato-dunăreană”. Prin urmare n-a fost nevoie de prezența macedonenilor în aceste regiuni ca să explice circulația monedei amintite.

Moneda macedoneană a fost adusă și împinsă în regiunile noastre și în celelalte regiuni și state din împrejurimi de o necesitate economică. Stadiul de dezvoltare social-economică al triburilor geto-dace, pe care l-am prezentat mai sus, este cauza principală și determinantă în procesul răspîndirii monedelor lui Filip al II-lea la noi, proces care a fost favorizat și influențat de statul macedonean din epoca respectivă, aflat în plină dezvoltare economică și politică.

Cucerirea minelor din Pangeu a permis lui Filip să efectueze în anul 300 o reformă monetară și să bată o monedă de largă circulație și în număr destul de mare. Această monedă depăși repede granițele și ajunse să cuprindă arii neașteptat de întinse. Descoperirile monetare, în special tezaure, cu piese de aur, argint și bronz, ne îngăduie să ne facem o idee despre limitele atinse de această monedă, în afara granițelor statului macedonean.

¹ B. Mitrea în „Ephemeris Dacoromana”, X, 1945 p. 28.

² V. S. Serghiev, *Istoria Greciei antice*, Ed. de stat, 1951, p. 268.

³ Justinus, *loc. cit.*, și P. Nicorescu, *op. cit.*, p. 22—28.

Înspre sud, descoperiri de acest gen, ne sînt cunoscute în Tessalia, Epir, Peloponez, Cipru și chiar Egipt¹. La vest și nord-vest, în Illyria, Gallia și Britania². Spre est avem cîteva informații despre unele descoperiri care s-au făcut pe coasta de vest a Asiei Mici.

Pentru partea de nord, numărul descoperirilor și informațiilor noastre este mult mai bogat. Pe teritoriul de azi al R.P. Bulgaria, fiind vorba de o regiune imediat învecinată cu Macedonia, se cunosc deocamdată circa 40 de tezaure cu monede de la Filip al II-lea³. Ele urcă în continuare la nordul Dunării în Dacia și apoi pe teritoriul actual al U.R.S.S. pînă aproape de Odesa⁴.

Moneda lui Filip al II-lea, după ce mai întîi se răspîndi în lumea tracă, într-un număr destul de mare, așa cum o dovedesc tezaurele descoperite în aceste regiuni, precum și la celți și iliri, trecu imediat și în lumea geto-dacă.

Dintre toate categoriile de monede, cea care s-a bucurat de o apreciere deosebită în mediul autohton de la noi, a fost tetradrahma, care are figurat pe avers capul lui Zeus în profil spre dreapta, cu coroană de lauri; pe revers un călăreț care ține în mîna dreaptă friul, iar în stînga o ramură de palmier; deasupra se află legenda, ΦΙΛΙΠΠΟΥ.

Într-un număr ceva mai redus au circulat și monede de aur și de bronz.

Monedele lui Filip s-au răspîndit în toate regiunile țării noastre și descoperirile monetare vin să confirme această stare de lucruri, descoperiri a căror listă o redăm mai jos (fig. 1, harta).

1. În comuna Criciovu⁵, raionul Lugoj, regiunea Timișoara, sînt menționate, în cadrul unui tezaur de monede dacice și cîteva tetradrahme de la Filip.

2. În 1874 au fost găsite în comuna Teregova⁶, raionul Caransebeș, regiunea Timișoara, 4 monede de argint de la Filip.

3. Într-un tezaur descoperit în comuna Ramna⁷, raionul Reșița, alături de monede dacice, s-au găsit și cîteva exemplare de la Filip al II-lea.

4. Tot în regiunea Timișoara, în comuna Potoc⁸, raionul Oravița, în anul 1897 s-au găsit cîteva tetradrahme de la Filip al II-lea, într-un tezaur de monede locale.

¹ Pentru toate aceste descoperiri, a se vedea lucrarea lui Sydney P. Noe, *A bibliography of Greek coin hoards*, ed. a II-a, New-York, 1937, *passim*.

² *Ibidem*; Brooke, *The Philippus in the West*, în „Num. Chronicle”, 1933, p. 88—138; cf. B. Mitrea, *op. cit.*, p. 28.

³ N. Mușmov, *Münzfunde aus Bulgarien*, în „Zeitschrift f. Numis.”, 1918, p. 43—51; G. Seure, „*Trésors de monnaies antiques en Bulgarie*”, în „Revue Numis.”, 1923, p. 8, și urm.; N. Mușmov și J. Gerasimov, în „Izvestia”, 1910—1952, *passim*.

⁴ S. P. Noe, *op. cit.*

⁵ B. Milleker, „*Délmagyarország*”, 1896, I, p. 70; I. Berkeszi, în „*Történelmi és régészeti értesítő*”, XXIII, 1907, p. 24; O. Gohl, în „*Numism. Közl.*”, 1914, XIII, p. 131—134.

⁶ I. Berkeszi, *op. cit.*

⁷ O. Gohl în „*Numiz. Közl.*”, 1907, VI, p. 1—4; J. Berkeszi, *loc. cit.*, p. 35; C. Moisl în „*Bul. Soc. Num. Rom.*”, 1922, XVII, nr. 95, p. 59.

⁸ B. Milleker, „*Arch. Ért.*”, 1898, XIX, p. 90; M. Milleker, „*Délmagyarország*”, 1906, III p. 121; I. Berkeszi, *op. cit.*, p. 34.

5. La Becicherecu Mic¹, raionul și regiunea Timișoara, a fost semnalată prezența citorva piese, împreună cu monede de la Alexandru cel Mare..

6. În comuna Coronini², raionul Moldova Nouă, regiunea Timișoara, se vorbește despre găsirea unor monede de la Filip al II-lea, fără să se cunoască numărul lor.

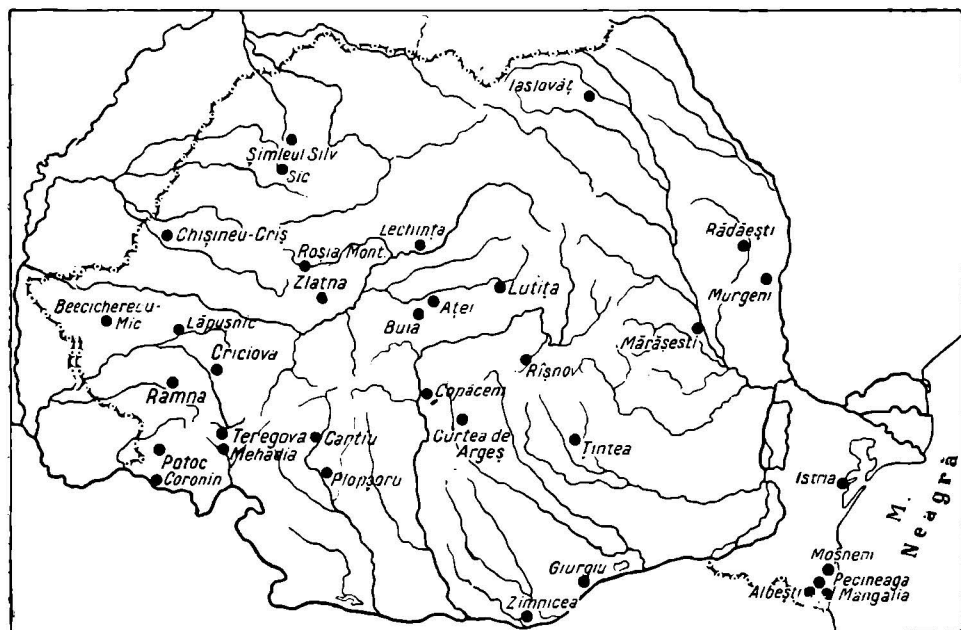

Fig. 1. — Harta cu localitățile unde s-au descoperit monede de la Filip al II-lea.

7. Două tetradrahme ale aceluiași rege provin de la Lăpușnic³, raionul Lugoj, regiunea Timișoara.

8. La Mehadia⁴, raionul Almaș, regiunea Timișoara, s-au descoperit de asemenea monede de la Filip al II-lea, dar nici aici nu se cunoaște numărul pieselor.

9. La Chișineu-Criș⁵, raionul Arad, regiunea Timișoara, într-un tezaur cu monede de la Alexandru, Lisimach, Seleucos și imitații locale, s-au găsit și câteva piese de argint de la Filip.

10. O altă monedă de aur este menționată ca provenind de la Șimleul Silvaniei⁶, regiunea Oradea.

¹¹ I. Berkeszi, *Délmagyarország érmeleletei*, Timișoara, 1907, p. 10; cf. Winkler, în „Studii și cercetări științifice”, Cluj, 1955, VI, nr. 2, p. 64–65.

²¹ I. Berkeszi, *op. cit.*, p. 2.

³³ V. Mihaly, *Cerculariu către ven. cleru diecesanu*, Lugoj, 1888; cf. I. Winkler, *op. cit.*, nr. 11., p. 64–65.

⁴⁴ A. „Délmagyarországi Történeti es. Régészeit Muz. Ert.”, Timișoara, 1893, IX, p. 152; cf., I Winkler, *op. cit.*, nr. 15, p. 66–67.

⁵⁵ Arneth, *Gold und Silbermonumente*, p. 8, citat la C. Gooss, *Skizzen*, p. 69.

⁶⁶ „Numizm. Közl.”, 1915, XIV, p. 81; I. Marțian, *Repertorium*, 1909, nr. 669, p. 346.

11. În regiunea Cluj, în localitatea Sic¹, raionul Gherla, s-a găsit o tetradrahmă în condiții care nu ne sînt cunoscute.

12. O altă tetradrahmă s-a descoperit la Lechința², raionul Beclean, regiunea Cluj.

13. Tot în regiunea Cluj, la Roșia Montană³, raionul Cîmpeni, se menționează că s-au găsit monede de la Filip al II-lea.

14. La Zlatna⁴, raionul Alba, regiunea Hunedoara, s-a găsit izolat o tetradrahmă de la Filip.

15. Tot izolat, s-a descoperit un stater de aur la Lutița⁵, raionul Odorhei, Regiunea Autonomă Maghiară.

16. În localitatea Ațel⁶, raionul Mediaș, regiunea Stalin, a fost semnalată descoperirea unui tezaur cu piese de aur de la Filip al II-lea.

17. O altă descoperire din regiunea Stalin o constituie tezaurul compus din 17 tetradrahme de la Filip, găsit în 1922 în comuna Buia, raionul Mediaș.

18. De la Rîșnov⁷, raionul și regiunea Stalin, provin alte două tetradrahme, descoperite în condiții puțin cunoscute.

În regiunea dintre Carpați și Dunăre numărul descoperirilor cu monede de la Filip al II-lea, deși mai redus decît în Ardeal, este totuși destul de însemnat.

19. În regiunea Craiova, la Cartiu⁸, comuna Turcinești, raionul Tg. Jiu, s-a găsit un stater de la Filip al II-lea.

20. La Ploșoru⁹, regiunea Craiova, s-a găsit izolat o tetradrahmă de la Filip al II-lea.

21. Una dintre cele mai importante descoperiri s-a făcut în așezarea de la Zimnicea¹⁰, regiunea București, cu prilejul săpăturilor arheologice din 1949, cînd au fost scoase la iveală un număr de 5 monede de bronz de la Filip al II-lea, a căror semnificație deosebită o subliniază și raportul de săpături.

22. Tot pe linia Dunării, mai spre est, la Giurgiu¹¹, se păstrează informații asupra descoperirii unui tezaur conținînd numeroase monede de aur.

23. În apropiere de Curtea de Argeș¹² s-a descoperit un tezaur cu tetradrahme de la Filip al II-lea. Cele două piese de la cabinetul numismatic al Academiei R.P.R., găsite în aceeași regiune, provin probabil din același tezaur.

24. O monedă de aur este semnalată ca fiind descoperită la Copăceni¹³, raionul Loviștea, regiunea Pitești.

¹ O. Gohl, *op. cit.*, XIV, p. 82.

² M. Roska, *Repertorium*, nr. 75, p. 259.

³ G. Téglás, „Ungarische Revue”, Budapeșt, 1889, IX, p. 325.

⁴ I. Marțian, *Repertorium*, 1909, nr. 748, p. 350.

⁵ „Mitth. d. Centralkommission”, 1859, p. 165; C. Gooss, *Chronik*, p. 209.

⁶ C. Goos, în „Arch. Epigr. Mitt.”, 1877, I, p. 125.

⁷ M. Macrea, „Anuarul Inst. de studii clasice”, Cluj, IV, nr. 57, p. 252.

⁸ D. Tudor, *Oltenia romană*, 1943, p. 271.

⁹ Informația provine de la C. Nicolăescu-Ploșșor și este menționată de I. Winkler, *op. cit.*, nr. 16, p. 66—67.

¹⁰ „S.C.I.V.”, 1950, nr. 1—2, p. 98—99.

¹¹ C. Bolliac, „Trompeta Carpaților”, 1869, nr. 699; C. Moșil, „Bul. Soc. Num. Rom.”, 1913, X, nr. 1, p. 20—21.

¹² S. P. Noe, *op. cit.*, p. 85 și I. Winkler, nr. 9, p. 64—65.

¹³ I. Winkler, *op. cit.*, nr. 6, p. 64—65, după informația lui I. Nestor.

25. Un alt tezaur, tot cu tetradrahme, a fost descoperit la Țintea, raionul Cîmpina¹, regiunea Ploești, cu prilejul săpării unei sonde.

Din Moldova se cunosc deocamdată numai 4 descoperiri, cele mai multe plasîndu-se în partea de sud.

26. În comuna Mărășești², raionul Panciu, regiunea Galați, întimplător s-a descoperit un mare tezaur compus din 800 de monede de aur de la Alexandru cel Mare și Lysimach, printre care și o piesă de la Filip al II-lea.

27. În comuna Rădăiești³, regiunea Iași, s-au descoperit două monede de bronz.

28. Tot în regiunea Iași, la Murgeni⁴, ne este semnalată o tetradrahmă de la Filip și cîteva imitații locale.

29. Mult mai spre nord, în regiunea Suceava, la Iaslovăț⁵ raionul Rădăuți, ne este semnalată prezența unui stater de aur.

30. Fără să se cunoască localitatea, se menționează o descoperire cu monede de la Filip al II-lea, în regiunea Banatului⁶.

O situație cu totul deosebită, datorită condițiilor speciale de dezvoltare, o prezintă teritoriul Dobrogei. Ne-am fi așteptat, fiind una din regiunile mai dezvoltate din punct de vedere economic la această dată, mai strîns legată geograficește cu sudul și mai aproape de influența economică și politică a Macedoniei, ca aici să avem cele mai numeroase descoperiri cu monede de la Filip al II-lea.

Pe deasupra, populația băștinașă care locuia în Dobrogea în antichitate, cunoscuse pe rînd moneda olbiană, staterii din Cizic și drahmele bătute de orașul Histria în a doua jumătate a secolului al V-lea și în secolul al IV-lea î.e.n.

Monedele lui Filip nu veneau decît să completeze și să continue firul circulației monetare în această regiune, ca rezultat al dezvoltării economice de care se bucura provincia. Dar deocamdată nu cunoaștem nici o monedă de aur sau argint de la Filip, care să fi fost descoperită în Dobrogea. S-au găsit în schimb monede de bronz, care provin din orașele grecești Histria și Callatis, precum și din comunele Albești, Moșneni și Pecineaga⁷, în apropiere de Mangalia.

Această stare de lucruri s-ar putea eventual explica în primul rînd prin lipsa noastră de informații, iar în al doilea rînd prin faptul că pentru o primă etapă moneda lui Filip a pătruns aici încet și într-un număr relativ redus.

Se știe că în momentul în care moneda lui Filip al II-lea începe să se răspîndească în afara granițelor Macedoniei, cetatea grecească Histria se afla încă în plină dezvoltare economică, în faza de producție locală⁸, cînd mai emitea monede de argint. Drahma histriană, care apăruse cu

¹ C. Moisil, *Creșterea colec. Acad. Rom.*, Cab. Num., 1938—1942, p. 2.

² Idem, în „Bul. Soc. Num. Rom.”, 1914, XI, p. 25—26.

³ Idem, în *Creșterea colec.*, 1938—42, p. 2—4.

⁴ E. Dimian, în „S.C.I.V.”, VI, 1955, p. 303.

⁵ „Mitth. d. Centralkommission” . . . , 1890, XVI, p. 133.

⁶ I. Bergmann, „Sb. Ak.”, Viena, XXVIII, 1858, p. 552; K. Pink, *Die Münzprägung der Boier*, Leipzig-Viena, 1933, nr. 17, p. 134; cf. I. Winkler, *op. cit.*, nr. 27.

⁷ Informațiile cu privire la cele 3 descoperiri din apropiere de Mangalia sînt comunicate de V. Canarache.

⁸ Em. Condurachi, în „Bul. științ. Acad. R.P.R.”, istorie, 1950, I, p. 21—23.

aproape un secol mai devreme, intrase deja în teritoriul dobrogean, iar populația băștinașă o acceptase ca pe o monedă de valoare, în schimbul căreia își vindea produsele sale. În acest caz este foarte probabil că moneda lui Filip, cel puțin pentru o perioadă de timp și pe teritoriul unde dragma Histriei era atât de cunoscută, să nu fi putut pătrunde în număr prea mare. Pe măsură însă ce posibilitățile monetăriei histriene se reduc, moneda macedoneană începe să cuprindă „piața” dobrogeană din ce în ce mai mult, cu precădere în vremea lui Alexandru și Lisimach.

Noua situație, pe care o creează moneda macedoneană, va influența asupra stării economice a coloniilor grecești, în sensul că o parte din produsele populației autohtone din Dobrogea, care pînă acum erau achiziționate de aceste cetăți prin moneda lor, vor lua de data aceasta calea spre piețele grecești din sud. În felul acesta, raza activității comerciale a Histriei a fost redusă nu numai în regiunea de azi a Dobrogei, dar și la nord de Dunăre, unde aceeași monedă macedoneană a atras spre centrele sclavagiste din sud cea mai mare parte a produselor triburilor locale, care altădată erau cerute de piețele coloniilor din Pontul Stîng.

Cetățile Histria și Callatis sînt nevoite să utilizeze moneda macedoneană. Numai la Histria au fost scoase la iveală în ultimele campanii de săpături un număr de circa 14 monede de bronz de la Filip și alte cîteva de la Alexandru cel Mare, ceea ce denotă că cetatea folosea moneda macedoneană, care foarte probabil, se impusese și pe „piața” dobrogeană și circula alături de moneda proprie, redusă ca număr.

Prezența monedelor de bronz de la Histria și Callatis, ca și în localitățile amintite, se datorește însă într-o mare măsură și influenței economice și politice a statului macedonean, care în această regiune s-a exercitat mai pronunțat, în raport cu nordul Dunării. Nu este lipsit de interes în această privință să amintim că pretențiile lui Filip asupra Dobrogei sînt vădit exprimate în intervenția sa din 339 î.e.n. împotriva sciților conduși de Atheas, în care regele macedonean nu vede decît un nou rival și un nou pretendent la stăpînirea acestui teritoriu¹.

Din informațiile de care dispunem nu reiese care erau relațiile coloniilor grecești cu Filip, dar faptul că ele nu sînt atacate de armata macedoneană cu prilejul amintit, presupune că foarte probabil între cele două părți au existat anumite înțelegeri.

Asupra datei cînd au circulat monedele lui Filip al II-lea la getodaci există un consens comun și cei mai mulți dintre cercetătorii noștri plează acest moment în timpul domniei respective². În linii mari, acest punct de vedere își are temeiurile sale, cu unele rezerve care vor fi arătate în cele ce urmează.

Deși departe de lumea macedoneană, getodacii au putut lua contact cu moneda lui Filip încă din timpul domniei acestuia. Monedele care au pătruns sigur în această vreme la nord de Dunăre sînt piesele de bronz, care prin natura lor nu pot fi considerate rămase prea mult în circulație, după data emiterii lor. Această specie de monedă cu valoarea intrinsecă redusă s-a extins în regiunile apropiate și puțin depărtate de granițele

¹ P. Nicorescu, în „Dacia”, 1925, II, p. 25—26.

² C. Moisil, „Bul. Soc. Num. Rom.”, 1920, p. 60; B. Mitrea, în „Ephemeris Dacoromana”, X, p. 27.

macedonene. Ea n-a atins limitele de răspîndire pe care le-a cunoscut tetradrahma lui Filip al II-lea, cu o mare valoare și putere de circulație.

Cu cît ne depărtăm de centrul lumii macedonene, cu atît moneda de bronz se întîlnește din ce în ce mai rar, ceea ce nu este valabil pentru piesele de argint. Acest lucru se datorește în bună măsură faptului că nu mult după emiterea lor își pierd și puterea lor de circulație ¹.

Admițînd că monedele de bronz pătrund la geto-daci în vremea lui Filip, trebuie să credem că în același timp încep să circule și unele din piesele de aur și argint. În această privință descoperirile de la noi nu ne vin prea mult în ajutor. Constatăm că monedele de aur și de argint găsite la nord de Dunăre, în majoritatea cazurilor, sînt însoțite de piese din epoca imediat următoare.

Nu cunoaștem pînă în prezent nici o monedă de metal prețios din această vreme, care să fi fost descoperită în cuprinsul uneia din așezările geto-dace cercetate, alături de piesele de bronz amintite.

Unele indicații în ceea ce privește lămurirea datei cînd monedele de metal prețios ale lui Filip al II-lea au pătruns la nordul Dunării, le putem avea și de pe urma analizei fazelor pe care a trebuit să le parcurgă alcătuirea unui tezaur.

Se știe că monedele care formează conținutul unui depozit monetar au cunoscut trei etape succesive, și anume : circulație, teaurizare și îngropare. În ceea ce privește prima etapă, aceea a circulației, nu-i putem stabili întotdeauna limitele. Cunoaștem faptul că de cele mai multe ori monedele emise de un monarh oarecare nu circulă numai în epoca respectivă, ci ele continuă să fie folosite pe „piață” și după moartea acestuia, în unele cazuri vreme destul de lungă. Dar nu putem să nu admitem că perioada maximă de circulație a lor trebuie să fi avut loc în timpul vieții monarhului emitent, și pe teritoriul pe care el îl stăpînește, precum și în regiunile imediat învecinate.

Trebuie ținut seama că nu întotdeauna monedele mai vechi, întîlnite într-o epocă mai nouă, reprezintă o expresie a unei circulații îndelungate. De multe ori ele pot fi considerate ca obiecte de preț, care se păstrează din generație în generație.

Pornind de la constatarea că în societatea antică monedele de aur și argint sînt repede teaurizate, putem admite că o bună parte din această categorie de piese n-au rămas prea mult în circulație. De aceea, multe din monedele lui Filip al II-lea, pe care le găsim în depozite, au fost probabil teaurizate imediat după punerea lor în circulație.

Procesul teaurizării este de multe ori un proces de lungă durată și de aceea în cuprinsul unui depozit monetar se întîlnesc foarte frecvent categorii de monede aparținînd unor epoci diferite.

De pildă, cele mai multe tezaure cu monede de la Filip al II-lea au în componența lor și monede de la urmașii acestuia, Alexandru cel Mare și Lisimach, precum și imitații locale.

Prezența unor categorii de monede mai noi alături de cele ale lui Filip ne dă indicații importante asupra datei îngropării lor, dar nu și asupra epocii cînd au fost teaurizate, deoarece în cazul unui asemenea depozit, avem de-a face, fie cu monede acumulate în vremea lui Filip al II-lea și

¹ A. Segré, *Metrologia e circolazione monetaria degli antichi*, Bologna, 1928, p. 252.

la acest fond posesorul sau posesorii au adăugat ulterior piese din emisiunile regilor urmași, fie cu monede de la Filip rămase în circulație o perioadă mai lungă și teaurizate o dată cu celelalte categorii amintite.

De asemenea nu putem stabili dacă aceste tezaure sînt acumulate în teritoriul geto-dacic sau unele dintre ele au venit prin mijlocul schimbului și au fost completate aici cu monede mai noi și apoi îngropate.

Însăși data îngropării unui depozit monetar ne poate ajuta în problema pe care o urmărim.

Este admis în general faptul că cele mai recente monede dintr-un tezaur ne indică data la care a avut loc ascunderea lui. Depozitele cu monede de la Filip, în care se găsesc și piese de la Alexandru și Lisimach, au fost ascunse în vremea ultimului rege documentat de tezaur. În acest caz nu vom putea cunoaște dacă monedele lui Filip au fost teaurizate în timpul domniei succesorilor.

Se păstrează însă unele tezaure în care sînt prezente numai monede de la Filip al II-lea. Credem că în situația unor atari descoperiri se poate presupune că atît acumulara cît și ascunderea trebuie să se fi efectuat în vremea lui Filip, sau nu mult după moartea acestuia. Pentru ca tezaurele care conțin numai piese de la Filip să poată fi și mai recente, ar fi trebuit ca alături de ele să găsim și monede ale urmașilor lui, așa cum se întîmplă cu celelalte depozite.

În teritoriul de la nordul Dunării am amintit trei descoperiri în care ne sînt semnalate numai monede de la Filip al II-lea și anume la Giurgiu, Țintea și Curtea de Argeș. Întrucît nu se mai păstrează nici o monedă din aceste descoperiri, pentru a fi supuse unui examen mai atent, care să constate dacă este vorba de originale sau imitații, trebuie să păstrăm și unele rezerve, mai puțin asupra tezaurului de la Giurgiu, unde este vorba de monede de aur, care nu pot fi decît originale.

Din aceste considerații reiese că, în cazul majorității descoperirilor cu monede de la Filip al II-lea la nordul Dunării, nu ne putem pronunța cu certitudine asupra datei cînd ele au venit la geto-daci. În afară de monedele de bronz de la Zimnicea, despre care s-a arătat că au venit în vremea emiterii lor, asupra celorlalte descoperiri se pot face numai presupuneri.

Explicațiile date etapelor procesului de teaurizare au îngăduit să presupunem totuși că și o parte din monedele de aur și argint ale lui Filip au putut pătrunde dincoace de Dunăre o dată cu cele de bronz, dar se pare că nu în număr prea mare. O bună parte din ele a trecut Dunărea în timpul lui Alexandru cel Mare și al lui Lisimach, în vremea cînd legăturile cu lumea tracă se intensificaseră. O dovadă în această privință sînt tezaurele descoperite la noi, în care sînt aproape nelipsite monedele urmașilor lui Filip și imitațiile locale.

Unele indicații prețioase în această privință ni le dă situația descoperirilor de acest gen făcute în R.P. Bulgaria. Din cele aproape 40 de tezaure cu monede de la Filip al II-lea, circa jumătate au în componența lor numai piese de la Filip, iar în celelalte se află și alte monede ulterioare. O plasare a lor pe hartă îngăduie să se constate că cele mai multe tezaure din prima categorie s-au găsit în partea de sud a Bulgariei, de-a lungul rîului Marița, adică în vecinătatea teritoriului macedonean și numai cîteva înaintează spre nord în apropiere de Dunăre.

Situația descoperirilor de la sudul Dunării permite presupunerea că, într-o primă etapă, monedele lui Filip s-au extins în regiunile imediat învecinate și într-o măsură mai mică în regiunile mai îndepărtate.

Într-o a doua etapă, care ar putea coincide cu sfârșitul domniei lui Filip și cu domnia urmașilor lui, monedele lui se extind pe scară mare și în teritoriile mai îndepărtate. Aceasta ar putea fi explicația tezaurilor cu diverse categorii de monede în componența lor. În prima etapă, la geto-daci moneda lui Filip nu a depășit probabil prea mult spre nord linia Dunării. În cea de-a doua etapă însă, teritoriul geto-dacic cunoaște din plin moneda lui Filip.

Privind harta cu descoperirile de monede de la Filip al II-lea la nordul Dunării, observăm că, deși numărul lor este ceva mai mare în regiunea Banatului și a Ardealului, ele sînt în general răspindite pe tot cuprinsul țării noastre, cu excepția părții de nord a Moldovei și a Ardealului, unde deocamdată nu sînt atestate. Felul în care sînt împrăștiute aceste descoperiri nu ne sugerează nimic în privința drumului pe care l-au parcurs. Am putea crede totuși, ținînd seama de situația prezentată, că ele nu vin numai din sudul Dunării prin intermediul tracilor, ci o parte din monede ar fi putut pătrunde și prin partea de vest și sud-vest, dar acest lucru rămîne să fie verificat, deoarece necesită o documentare aparte.

Răspîndirea monedei lui Filip în tot cuprinsul Daciei ne ilustrează tocmai ceea ce voiam să demonstrăm mai sus, și anume stadiul de dezvoltare social-economică al triburilor geto-dace în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., care constituie cauza principală și determinantă a acestui proces de circulație monetară. Necesitatea economică locală, concretizată printr-un surplus de produse destinate schimbului, atrage moneda macedoneană în aceste părți, iar aceasta, la rîndul ei, împinge mărfurile locale peste Dunăre, spre piețele grecești din sud.

În felul acesta se stabilește un contact comercial direct și pe o scară mai largă cu lumea tracă și greco-macedoneană¹, contact care se va dezvolta în secolele următoare.

Alături de monede au început să pătrundă și unele mărfuri grecești din sud, pe care le constatăm arheologic. Deocamdată numărul lor este relativ mic și se reduce în general la ceramică. Faptul se explică atît prin lipsa de cercetări în această direcție, cît și prin lipsa unei clasificări a materialului arheologic din faza de început a celei de-a doua vîrste a fierului, găsit în Dacia.

Unele legături ale triburilor geto-dace cu lumea din sudul Dunării se constată încă de la sfârșitul secolului al V-lea î.e.n., prin fragmente ceramice grecești cu figuri roșii, descoperite la Tei, lîngă București și la Coțofeni din Dos, regiunea Craiova².

Pentru secolul al IV-lea și în special în perioada circulației monedelor lui Filip, aceste legături se intensifică și arheologic ele sînt reprezentate în unele așezări băștinașe din cîmpia munteană. De pildă în așezarea de la Crășani s-au găsit fragmente ceramice grecești care aparțin fazei de început a așezării și se datează spre sfârșitul secolului al IV-lea î.e.n.³

¹ I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș*, în „Dacia”, VII-VIII, 1937—1940, p. 178—179.

² I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în „22. Bericht der röm. germ. Kommission”, 1933, p. 157.

³ R. Vulpe, articolul *Crășani*, pentru *Repertoriul arheologic*.

Într-un număr mai mare, descoperiri din această vreme au fost făcute în așezarea getică de la Zimnicea. Aici este vorba în primul rînd de monedele de bronz de la Filip al II-lea și Alexandru cel Mare, pe care deja le-am semnalat, și despre cîteva fragmente ceramice grecești din aceeași epocă și, după cît se pare, chiar unele mai vechi.

Cu privire la aceste descoperiri raportul de săpături arată, referindu-se mai întîi la monede, că ele, fiind de bronz, nu reprezintă relieve ale unui trecut într-o epocă mai nouă și că împreună cu descoperirile de factură grecească, ele reflectă o orientare spre sud a legăturilor externe ale Zimnicei getice ¹.

Urme arheologice din același timp credem că ar putea să existe și în celelalte așezări geto-dace din cîmpia munteană, ale căror baze trebuie să se fi constituit tocmai în această fază importantă din istoria geto-dacilor.

Descoperirile grecești din secolul al VI-lea î.e.n. de la Bărboși ², kylixul de la Frumușița ³ din secolul al V-lea, precum și ceramica greacă din secolul al IV-lea de la Poiana ⁴, indică legături cu coloniile grecești din Pontul Stîng în primul rînd, și în special cu Histria, care este reprezentată la Poiana și prin cunoscutele sale drahme de argint.

Descoperirile arheologice și numismatice viitoare, sporite în urma unor cercetări îndreptate mai mult spre așezările dacice și spre clasarea și valorificarea materialului recoltat, ne vor îngădui să privim pe un plan mai larg legăturile care se stabilesc în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n. între triburile băștinașe de la nordul Dunării și lumea tracă și greco-macedoneană.

Acest contact permanent și intens, ale cărui baze au fost puse în vremea circulației monedelor lui Filip al II-lea, a constituit un stimulent însemnat în dezvoltarea social-economică a populației geto-dace în secolele III—I.

Pentru această epocă, cercetările arheologice aduc un variat și bogat material documentar. În regiunea dintre Dunăre și Carpați s-a identificat un însemnat număr de așezări geto-dace, dintre care unele deosebit de importante, cum ar fi cele de la Zimnicea, Crășani, Popești, Tinosul etc.

Săpăturile efectuate în aceste așezări au scos la iveală un numeros material ceramic de import din epoca clenistică, cu o întregă gamă de categorii și obiecte de metal de aceeași origine. Deosebit de importante și semnificative pentru strînsele relații care au existat între aceste așezări și orașele grecești din sud, sînt numeroasele monede și amfore stampilate, care atestă legături cu Odessos, Dionysopolis, Thasos, Rhodos, Cnidos etc. Pe lîngă acest material de import se constată în așezările amintite, resturi de cultură de tip local, printre care demnă de remarcat este ceramica, ce indică o nouă etapă însemnată în dezvoltarea triburilor geto-dace în drumul lor spre civilizație. Toate aceste mărturii arheologice îngăduie să vorbim despre o nouă bază economică a societății geto-dace din această regiune.

Alături de urmele arheologice amintite mai sus, se constată la geto-daci, în această perioadă, numeroase monede cu aspect local, imitații după tetradrahmele lui Filip al II-lea.

¹ „S.C.I.V.”, I, 1950, p. 100.

² V. Părvan în „Bull. de la Sect. hist. de l'Acad. Roum.”, X, 1923, p. 26.

³ „S.C.I.V.”, I, 1950, p. 65.

⁴ *Ibidem*, p. 48 și II, 1951, p. 187.

Bateria monedei autohtone este izvorită dintr-o necesitate locală, creată de noile condiții de dezvoltare ale triburilor geto-dace.

Monedele macedonene au înlesnit și extins într-o mare măsură relațiile cu sudul și prin aceasta s-a grăbit și dezvoltarea internă a societății de la nordul Dunării. Volumul acestui schimb nu mai putea fi satisfăcut numai de moneda străină, care nu numai că venea în cantitate mică, dar cu timpul încetează de a mai veni. În felul acesta s-a creat nevoia de a se bate monedă proprie, care să satisfacă cerințele existente, așa de mult dezvoltate în secolele III—II î.e.n. „Extinderea treptată a comerțului de schimb — spune Marx — înmulțirea schimburilor și înmulțirea mărfurilor care intră în comerțul de schimb... impune cu necesitate formarea banilor”¹.

Descoperirile monetare efectuate la noi pentru această vreme dovedesc cu prisosință că dacii au bătut în cursul secolelor III—II monedă proprie, care urma să satisfacă nevoile interne.

Din cele prezentate mai sus se desprinde în mod limpede, ca o concluzie de bază a studiului de față, că moneda macedoneană în general, și moneda lui Filip în special, au jucat un rol important în bateria monedelor geto-dace.

Ținând seama de legătura directă care există între circulația monedelor lui Filip al II-lea și apariția monedei proprii la triburile nord-dunărene, vom schița unele aspecte cu caracter mai general ale numismaticei geto-dace.

A fost un timp când unii cercetători au încadrat monedele din Dacia, care imită tipul monedelor de argint ale lui Filip al II-lea, în rîndul numismaticei celtice². Aceași părere continuă să existe și la Pink, cu toate că el vede în monedele descoperite în regiunea Banatului, emisiuni locale³.

Începînd cu V. Pârvan și cu C. Moisil, toți cercetătorii noștri, avînd în vedere exemplarele descoperite pe teritoriul țării noastre, numărul lor mare, particularitățile lor, precum și contextul arheologic în care apar, văd în aceste imitații — pe bună dreptate — monedele bătute de geto-daci. Ar fi totuși o greșeală, credem noi, să separăm cu totul monedele dacilor de numismatica celtică, sau „barbară” în general, care la un loc formează o mare grupă de monede, avînd la bază ca prototip tetradrahmele lui Filip al II-lea, și între care trebuie să existe anumite legături, fără însă a pierde din vedere că cele descoperite la noi sînt monede locale bătute de geto-daci.

Discutabilă rămîne însă problema datei cînd au loc începuturile numismaticei la geto-daci, asupra căreia părerile sînt împărțite.

© C. Moisil, ocupîndu-se mai îndeaproape cu studiul monedelor dacilor, a arătat în repetate rînduri că dacii au început să bată monedă proprie încă din a doua jumătate a secolului al IV-lea î.e.n.⁴. V. Pârvan⁵ plasează

¹ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Ed. de stat pentru literatura politică, 1954, p. 44.

² A. Blanchet, *Traité des monnaies gauloises*, Paris, 1905, și R. Forrer, *Keltische Numismatik der Rhein u. Donaulande*, 1908.

³ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkelten u. ihrer Nachbarn*, Budapest, 1939.

⁴ C. Moisil, în „Bul. Soc. Num. Rom.”, 1920, p. 61.

⁵ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 601.

începuturile monetăriei dacice după anul 281 î.e.n., iar recent C. Daicoviciu susține că primele imitații locale au început să fie bătute în a doua jumătate a secolului al III-lea î.e.n.¹.

Important de remarcat cu privire la începuturile monetăriei dacice, este faptul că nici unul dintre cercetătorii citați nu se apropie de datarea lui Pink, care coboară această dată pînă la anul 110 î.e.n.². Acest punct de vedere credem că nu se poate susține, deoarece seria celor mai recente monede dacice pare că nu coboară sub anul 100 î.e.n., după cum arată descoperirile numismatice de la noi.

Monedele dacice propriu-zise, specifice regiunilor noastre, se plasează în timp între secolele III și I. Dacă data de început a imitațiilor sigur dacice are loc după anul 280 î.e.n., cînd V. Pârvan datează primele imitații, sau în a doua jumătate a secolului al III-lea, cum crede C. Daicoviciu, este greu de precizat. Sigur rămîne deocamdată că dacii încep să bată monedă în cursul secolului al III-lea și îndeosebi în secolul al II-lea î.e.n., cînd monedele originale macedonene se împrăștiează sau încetează de a mai veni la noi; monetăria dacică încetează de a mai funcționa, după toate indicațiile, pe care ni le dau descoperirile numismatice, în preajma anului 100 î.e.n., o dată cu pătrunderea monedelor romane republicane³.

În grupul de monede bătute de geto-dacii din nordul Dunării se pot distinge mai multe tipuri monetare. Fiecare dintre aceste tipuri corespunde unui cadru regional⁴, care este destul de limitat.

Pe baza ariei de răspîndire a tipurilor monetare se va putea încerca în viitor stabilirea limitelor teritoriale ale onora dintre triburile geto-dace, dacă ținem seama că fiecare tip monetar a fost emis și a circulat în cadrul unei uniuni de triburi⁵.

În ultima vreme s-a ridicat problema că nu se poate vorbi de o monedă propriu-zisă la daci, ci numai de o formă mai practică numoidală a mărfii metal⁶. Desigur că problema merită toată atenția, dar ea nu poate fi soluționată decît în urma unui studiu amănunțit și special, pornind în primul rînd de la cunoașterea stadiului de dezvoltare a societății geto-dace din secolele III—I.

Numai faptul că monedele geto-dacilor sînt lipsite de inscripții, în care unii cercetători văd garantarea unei monede de către statul emitent, nu poate servi de criteriu determinant în susținerea unei asemenea ipoteze. Trebuie văzut, înainte de toate, și acest lucru credem că este foarte important, dacă imitațiile geto-dace au îndeplinit sau nu toate funcțiile de ordin economic pe care trebuie să le îndeplinească o monedă propriu-zisă. E greu să credem că după ce triburile geto-dace luaseră cunoștință cu monedele lui Filip al II-lea, Alexandru și Lisimach, se mai puteau întoarce la o etapă deja depășită, în care moneda era socotită ca simplu echivalent al schimbului de mărfuri.

¹ C. Daicoviciu, în „*Studii și cercetări științifice*”, Academia R.P.R., Filiala Cluj, 1950 nr. 1, p. 117.

² K. Pink, *op. cit.*, p. 125.

³ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 124 și în „*Dacia*”, IX-X, 1941—1944, p. 396; I. Winkler, în *Studii și referate*, ed. Acad. R.P.R., 1954, I, p. 155.

⁴ C. Moisil, în „*Bul. Soc. Num. Rom.*”, 1920, XV, p. 59—78.

⁵ Oct. Floca, în „*Dacia*”, XI-XII, 1945—1947, p. 102—103.

⁶ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 117 și M. Macrea, în *Studii și referate...*, 1954, I, p. 130.

Иншірarea acestor cîteva probleme de bază ale numismaticii geto-dace, precum și numărul mare de monede din această grupă, descoperite pe teritoriul țării noastre, fie în tezaure sau izolate, fie în așezările din vremea respectivă ale aceleiași populații, impune o cît mai grabnică studiere a monetăriei triburilor geto-dace din nordul Dunării.

ГЕТО-ДАКИЙСКИЕ ПЛЕМЕНА И ОБРАЩЕНИЕ МОНЕТ ФИЛИППА II НА СЕВЕРЕ ДУНАЯ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе автор констатирует, что во второй половине IV в. до н. э. на гето-дакийской территории северной части Дуная находилось большое число монет, отчеканенных во времена македонского короля Филиппа II.

Интенсивный процесс распространения этих монет не только вне границ Македонии, но и за пределами соседних с ней стран, приписывается почти всеми исследователями, работающими в этой области, экономической и, особенно, политической экспансии Македонии времен господства Филиппа II и Александра Великого.

Автор объясняет это явление, анализируя в первую очередь степень социально-экономического развития гето-дакийского населения, не забывая важной роли, сыгранной в эту эпоху экономической и политической экспансией Македонии.

Исходя из этого положения, основанного на литературном и археологическом материалах, автор прежде всего изучает уровень развития производительных сил и производственных отношений гето-даков во второй половине IV в. до н. э.

Толкование существующих документов дает ему возможность установить, что гето-дакийское общество карпато-дунайской области сделало в то время в своем развитии шаг вперед, перейдя от первой ко второй эпохе железа. Более широкое, по сравнению с предыдущей эпохой, использование железа допускает распространение земледелия на большие пространства. Животноводство, как и другие ремесла, среди которых одним из главных и более распространенных является гончарное дело, развиваются все больше и больше.

В главных отраслях начинают производить много больше, чем этого требуют личные нужды, что порождает избыток товаров, предназначенный для обмена. Так создаются предпосылки, необходимые для начала, поскольку это допускают условия первобытной общины, второго, большого разделения труда и товарного производства.

Предназначенный обмену избыток производства влечет в северо-дунайские страны за собой монету Филиппа II, которая в свою очередь направляет местное производство к южным рабовладельческим центрам. Все вышесказанное подтверждается более чем 20 монетными находками, в том числе и монетами Филиппа II, открытыми на всей территории РНР в кладах, в поселениях, или в виде одиночных монет. Анализируя положение находок в Румынской Народной Республике и Народной Республике Болгария, автор приходит к заключению, что большая часть монет Филиппа II

попала в северо-дунайские страны лишь после его смерти. Этот вывод относится главным образом к Трансильвании.

Обращение и распространение монет Филиппа II на гето-дакийской территории привело с помощью фракийцев к установлению более тесного и постоянного контакта между населением северной части Дуная и греко-македонским южным населением, ослабив таким образом его отношения с греческими колониями добруджской территории.

Вместе с монетой все чаще начинают проникать товары греческих городов, расположенных на фракийском побережье Черного моря. Количество этих товаров заметно возрастает в последующих веках, о чем свидетельствует богатая документация, найденная в гето-дакийских поселениях придунайской равнины.

Прекращение выпуска и обращения монет Филиппа II и Александра Великого в румынских областях, вместе с новым расцветом гето-дакийского общества, создают условия для чеканки местной монеты. Этим объясняется появление в III—II вв. до н. э. многочисленных автохтонных монет—подражаний тетрадрахам Филиппа II. Эти подражания сильно стилизованы и характерны для гето-дакийской территории. Большинство румынских исследователей считает их дакийскими монетами, разделяющимися на несколько групп, особых для известных территорий. В будущем, на основании площади распространения данных типов монет регионального вида, можно будет установить территориальные пределы некоторых гето-дакийских племен, учитывая то обстоятельство, что каждый из видов этих монет был выпущен и обращался в рамках известного объединения племен.

Точная дата начала чеканки дакийских монет не может быть установлена с достаточной точностью в настоящей стадии исследований, несмотря на то что по всем данным нумизматических открытий она, повидимому, относится к концу III в. до н. э.; прекращение чеканки этих монет должно быть отнесено, приблизительно, к 100 г. до н. э. — время появления римских республиканских монет. Все это связано с тенденцией сгруппировать и унифицировать гето-дакийские племена в большую и передовую политическую формацию.

Чеканка такого большого числа монет, установленная в РНР многочисленными монетными находками, отражает новый шаг вперед, сделанный в III—II вв. до н. э. гето-дакийским населением на пути к новому—рабовладельческому—строю.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта местностей, в которых были найдены монеты Филиппа II.

LES TRIBUS GÉTO-DACES ET LA CIRCULATION DES MONNAIES DE PHILIPPE II AU NORD DU DANUBE

(RÉSUMÉ)

Sur le territoire habité par les Géo-Daces, au Nord du Danube, on constate, au cours de la seconde moitié du IVe siècle avant notre ère, l'existence de nombreuses monnaies frappées sous Philippe II, roi de Macédoine.

Le phénomène de dispersion de ces monnaies sur des aires si étendues, qui dépassaient non seulement les frontières de l'Etat macédonien, mais encore celles des pays voisins, a été en général rattaché exclusivement à l'expansion économique et surtout politique de la Macédoine sous les règnes de Philippe II et d'Alexandre le Grand.

L'auteur explique ce problème en analysant en premier lieu le stade de développement social et économique de la population géto-dace, sans cependant négliger le rôle important qui revient à l'expansion économique et politique de la Macédoine à l'époque considérée.

Partant de ce principe et en vertu des informations d'ordre littéraire et archéologique, l'auteur essaye d'analyser tout d'abord le niveau du développement des forces et relations de production chez les Gétos-Daces au cours de la seconde moitié du IVe siècle avant notre ère.

En colligeant et interprétant les documents relatifs à cette question, il a pu constater qu'à cette époque la société géto-dace de la région des Carpathes et du Danube franchit une nouvelle étape de son évolution : le passage du premier au deuxième âge du fer. La propagation et l'utilisation du fer à plus large échelle, par rapport à l'époque antérieure, permettent à l'agriculture de couvrir des surfaces bien plus étendues. L'élevage, ainsi que certaines branches d'artisanat, dont la plus importante et la mieux connue est celle de la poterie, se développent de plus en plus.

Les principales branches de l'activité commencent à produire plus que ne le réclament les besoins personnels. Cela engendre un surplus de produits, qui seront destinés aux échanges. C'est ainsi que sont créées les prémisses nécessaires à l'apparition (dans la mesure permise par les conditions de la commune primitive) des débuts lointains de la seconde grande division du travail et d'une production de marchandises.

Le surplus de produits destinés aux échanges attire la monnaie de Philippe dans les régions situées au Nord de Danube, ce qui a pour conséquence l'acheminement des produits locaux vers les centres esclavagistes du Sud. A preuve, plus de 20 découvertes numismatiques renfermant des monnaies de Philippe II, signalées sur toute l'étendue de ce pays, tantôt dans des trésors, tantôt dans des stations archéologiques ou même isolément. L'analyse de la situation des découvertes de ce genre sur le territoire roumain, aussi bien qu'en Bulgarie, laisse penser qu'une bonne partie des monnaies de Philippe sont parvenues au Nord du Danube après la mort de Philippe II, ce qui est surtout vrai pour la Transylvanie.

La circulation et la diffusion des monnaies de Philippe II sur le territoire géto-dace eut pour conséquence l'établissement d'un contact plus intense et permanent entre la population du Nord du Danube et le monde gréco-macédonien, au Sud, par l'intermédiaire des Thraces, ce qui affaiblit leurs relations avec les colonies grecques de la Dobrogea.

Parallèlement aux monnaies, des marchandises originaires des cités grecques du littoral thrace du Pont Euxin arrivent en quantités croissantes sur le territoire géto-dace ; aux siècles suivants, leur nombre augmentera sensiblement, et on en retrouve des témoignages abondants dans les établissements géto-daces de la plaine du Danube.

L'arrêt des émissions et de la circulation des monnaies de Philippe II et d'Alexandre le Grand dans ces régions crée, parallèlement à l'essor de la société géto-dace, les conditions voulues pour l'émission de mon-

naies locales. C'est ainsi que s'explique l'apparition, au cours des IIIe et IIe siècles avant notre ère, de nombreuses monnaies indigènes, imitations des tétradrachmes de Philippe II. Les imitations, très stylisées et caractéristiques du territoire géto-dace, et dans lesquelles la plupart des archéologues roumains voient des monnaies daces proprement dites, se divisent en deux groupes, qui sont spécifiques pour certains territoires. C'est en fonction de l'aire de diffusion de ces types de monnaies d'aspect régional que l'on devra dorénavant déterminer les limites territoriales de certaines des tribus géto-daces, en tenant compte du fait que chacune de ces séries de monnaies a été émise et a eu cours au sein d'une union de tribus.

A l'état actuel de nos connaissances, la date exacte où l'on commença à frapper des monnaies daces ne peut être déterminée avec certitude bien que, d'après toutes les indications fournies par les découvertes numismatiques, elle semble se placer vers la fin du IIIe siècle avant notre ère et finir environ l'an 100 avant notre ère, avec la pénétration des monnaies romaines républicaines. Il convient de rattacher également ce fait à la tendance des tribus géto-daces à se grouper et à s'unifier en vue de constituer une formation politique plus grande et plus avancée.

La frappe d'un si grand nombre de monnaies — qui ressort des nombreuses découvertes numismatiques — reflète clairement l'évolution de la population géto-dace du nord du Danube, pendant les IIIe et IIe siècles avant notre ère.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Carte des localités où ont été découvertes des monnaies de Philippe II.
